

Kuratoren har ordet:

"Det lyser *mye* i stille grender"

Ingrid Vatne

Cand. phil. i estetikk og kultur
ingridvat@hotmail.com

Kirsten Linde

Akershus fylkesmuseum
kirsten.linde@akersmus.no

Julen er ei tid hvor tradisjonene blir ekstra viktige for de fleste. En vanlig oppfattelse blant folk er at disse tradisjonene må opprettholdes for at det skal bli riktig jul. Tradisjonene varierer fra hjem til hjem, men visse elementer fremtrer likevel med tydelige fellestrekk. Belysning er historisk sett et viktig element for å skape stemning i denne mørke årstida og er dermed et element som står sterkt når det gjelder å ta vare på tradisjonene som hører julen til.

Hvert år før jul lyser dekorasjoner opp i mørket. Vi finner den belyste granen i villahagen, den lysende verandaen i boligblokka, en fargerik nisse ved et hushjørne, samt mange andre variasjoner av julebelysning der både private og offentlige instanser er med å lyse opp mørketida. De siste årene har man imidlertid kunnet se en endring i belysningsmønsteret blant privatpersoner når det gjelder hvordan og i hvor stor grad folk omgir sitt private uterom til offentlig "kunstverk".

Utendørs julebelysning satt under lupen

Ved Akershus fylkesmuseum ble det i vintermånedene 2005/2006 foretatt en samtidsdo-

kumentasjon av belyste hus og hager i Akershus. Dokumentasjonen bestod av fotografering av belysningsobjektene og telefonintervju av personene som eier disse. Selv om man i fotodokumentasjonen også finner eksempler fra offentlig utendørs julebelysning, er det i hovedsak private hus og hager som er objekt for nærmere undersøkelse.

Bakgrunnen for undersøkelsen er at vi i vår samtid står overfor en endring i måten å forholde oss til etablerte felles tradisjoner på, tradisjoner som eksempelvis blir fremtredende gjennom pynting i julehøytida. I tillegg knytter pyntingen seg til begrepet om smak, som i dette tilfellet ikke kan løsrives fra oppfattelsen om tradisjon. Det vi forsøker å kartlegge i undersøkelsen, er utendørs julebelysning i skjæringspunktet mellom smak og tradisjon, samt eventuelle tendenser som er med på å skape forandring når det gjelder utendørs julebelysning.

Utendørs julebelysning som objekt, er spesielt interessant fordi aktøren synliggjør sin måte å pynte på for omverdenen. Pynten er ikke kun til privat skue når den befinner seg i uterommet. De private hagene blir dermed arena for å uttrykke noe, en visuell ytring, enten denne er bevisst eller mindre

bevisst fra utøverens side. De visuelle uttrykkene blir fortolket og kommentert av folk som betrakter verket, og vi har å gjøre med en kommunikasjon med julebelysning som medium, og tradisjoner og smak som objekt for diskusjon.

Dokumentasjonsprosjektet hadde, som nevnt ovenfor, til hensikt å kartlegge forholdene rundt julebelysning anno 2005/2006, med de forskjellige måtene å pynte på, og få frem forholdet mellom smak og tradisjon med henblikk på å få frem endringer i tiden. Spørsmålene vi stilte oss var: Hvem er lyskunstnerne? Hvor går deres grense for akseptabel/ikke akseptabel pynting med julebelysning? Har vi å gjøre med et opprør mot etablerte tradisjoner for julebelysning?

Et lite stykke Norge

Dokumentasjonsprosjektet foregikk fortrinnsvis i villaområdet Fjellhamar, som ligger i Lørenskog kommune i Akershus. Fordi Fjellhamar er et område med stor variasjon i boligtyper samlet på et avgrenset geografisk område, egner stedet seg godt som utgangspunkt for en slik undersøkelse. Bebyggelsen består av eldre og nyere ene- og tomannsboliger, enkelte ombygde hytter, nyere ferdighus, rekkehusbebyggelse og noe blokkbebyggelse. Hageanleggene varierer fra tradisjonelle, litt åpne, skrånende, gressplener, til minimale hageflekker med skjermende tujahekker. I tillegg ble julebelysning også dokumentert i sentrum av Strømmen, Lillestrøm og Sandvika, og enkelte hus og hager i Nittedal, Frogn, Gansdalen, på Østerås og Skui. Undersøkelsen var av lokal karakter, og vi kan selvfølgelig ikke postulere at de resultatene vi er kommet frem til er gjeldende for hele landet. Likevel tror vi at resultatene kan fortelle mye, også ut over fylkets grenser,

om endringer innenfor julens tradisjoner samt grenseutvidelse når det gjelder smak.

Dokumentasjonens karakter

Undersøkelsens tema begrenser i sin natur antallet dokumenterte belysningsobjekter. I løpet av desember måned, når julebelysningen henger fremme, ble det foretatt en fotodokumentasjon med 2-3 hus per dag. Dokumentasjonen var avhengig av det riktige dagslyset (ved soloppgang og solnedgang) for at belysningen og bygningen skulle kunne dokumenteres. Fotodokumentasjonen ble foretatt av museets fotoleder og må anses for å være en teknisk utfordrende oppgave. Til sammen ble 44 hus fotodokumentert i undersøkelsen, noe som jf. ovenfor nevnte forhold må ses som et større feltarbeid innenfor denne avgrensede perioden. Av disse 44 husstander lykkes det i etterkant å intervju 37 over telefon. Det ble tatt utgangspunkt i spørsmål som skulle få frem hvorfor folk pynter, når de startet med å pynte utendørs til jul, deres oppfattelse av hva som er fint og en riktig måte å pynte på, hvem som henger opp og hvem som bestemmer hvordan det ferdige resultatet skal se ut.

Hvem er lyskunstnerne?

Vi har valgt å bruke betegnelsen *lyskunstnere* på de personene som kjøper inn, henger opp og avgjør hvordan belysningen kommer til å se ut. De opplyste husene og hagene som er gjenstand for pyntegleden omtales som verk. Du og jeg som går forbi og kikker inn i de belyste hagene, inntar betrakterposisjonen.

Undersøkelsens resultater viser at man i store trekk kan dele lyskunstnerne inn i tre grupper, hvor det er stor overvekt av dem som alene holder seg til hvit julebelysning,

noen færre som pynter moderat med farget belysning, og til slutt en liten gruppe som presser grensene for hva som er mulig å få til ut fra den strømmen husstanden har til rådighet. Det er i denne sammenhengen nødvendig å poengtere at de som er intervjuet ikke har nevnt seg selv som tilhørende en gruppe. De opptrer derfor som enkeltindivider, men handler likevel innenfor rammer med tydelige likhetstrekk som gjør at de i undersøkelsen kan kategoriseres i grupper.

I over halvparten av de fotodokumenterte verkene er det benyttet variasjoner innenfor hvit belysning. De intervjuede lyskunstnerne har brukt denne type belysning i alt fra 50 år, til å ha sin debut i 2005. Det er hovedsakelig mannen som henger opp, men utformingen av verket blir bestemt i fellesskap med ektefellen. Motivasjonen for å dekorere med hvit belysning blir tilskrevet den koselige stemningen som oppstår når man tenner lys i mørket. Her holdes det også en knapp på tradisjonen som et viktig element. Dette er en type belysning som flere av de intervjuede personene oppfatter som en forlengelse av tidligere tiders belysning med talglys. Utformingen holder seg tett opp til idealet om symmetri og renhet for øyet, der vi finner allerede eksisterende linjer og kurver opplyst med lyslenker o.l. Det er i hovedsak den delen av fasaden eller hagen som vender ut mot veien som blir pyntet, og vi finner både lenker og figurer som dekorative elementer. Blant de intervjuede personene i denne kategorien er det en bred enighet om at farget eller glorete belysning ikke er noe de ønsker på sin eiendom. Denne type belysning blir assosiert med å være "for jalla", "disco" og "amerikansk stil".

Omtrent en fjerdedel av de intervjuede har krysset grensen over i det fargerike universet når det gjelder å pynte med utendørs julebelysning. Her finner vi både lysende

figurer og lysslanger med farge. Måten belysningen er sammensatt på er ofte mer leken, og kreativiteten kan være stor når det gjelder måter å vikle, trekke og bruke lysslanger som kombineres med lysende figurer. Figurene opptrer ofte enkeltvis eller er plassert i forhold til hverandre ved inngangspartiet, eller man finner dem hengende på husveggen eller rekkverk. Her finnes figurer fra alle sjangre: Den amerikanske julegavenissen, klatrende nisser, snømenn og nissekoner. De lysende figurene betraktes dels ut fra en humoristisk vinkel og dels ut fra tradisjon som en del av "den ekte julen", idet figurene hører til julesjangerens figurverden og dermed representerer de historiene som tilskrives julen. I gruppen av de intervjuede med farget julebelysning, finner vi at humoren er et sterkere utgangspunkt enn at det skal være koselig og hyggelig, slik vi finner det uttalt i gruppen med hvit belysning. Det var også viktig å skille seg litt ut fra mengden av lyskunstnere, og en hyppig uttalelse innenfor denne gruppen var at det ikke skulle være som hos alle de andre. "Alle andre" kan trolig oppfattes som de som holder seg til det hvite lyset alene,

Hvit, klassisk julebelysning profilerer inngangspartiet.

Foto: Øivind Møller Bakken, Akershus fylkesmuseum.

*Lysende nisser, tinnsoldater,
sukkertøy og andre
lysdekorasjoner pryder denne
fasaden og hagen.*

*Foto: Øivind Møller
Bakken, Akershus fylkes-
museum.*

fordi man her orienterer pyntingen mot "noe annet", litt mer "vågalt", "mer morsomt" o.l. Likevel er det nærmest enstemmighet om at det ikke må bli "for mye". "For mye" julebelysning ble karakterisert ut fra mengde, størrelse og showeffekt som blinking o.l.

Til slutt har vi gruppen av lyskunstnere som hver jul omskaper sine yttervegger og hager til fantastiske, lysende kunstverk. I denne gruppen finner vi tre personer som pynter til ytterpunktene av hva strømforbruket tillater. Som gruppe er denne type belysningskunstnere liten og det kan kanskje undre noen at de får en del oppmerksomhet i denne undersøkelsen. Det som skapes av denne lille gruppen er stort, og verkene innenfor denne typen belysning gjøres derfor ofte til gjenstand for diskusjon innenfor julebelysningen som kommunikativt univers, både når det gjelder uttalte og visuelt uttrykte utsagn. Så selv om antallet av lyskunstnere innenfor gruppen er begrenset, fyller deres verk mye i det offentlige rommet både visuelt og blant folks holdninger, oppfatninger og forventninger av julehøytida. Husstandene

innenfor denne gruppen er berømte i nærområdene grunnet verkenes overdådige, barokke og spektakulære fremtoning. To av verkene bestod i dekorasjon av bolighus og hage og en hadde benyttet en eldre amerikansk militærbil som gjenstand for lyskreasjon. Drivkraften for denne type pynting ble tilskrevet kreativiteten, og hvert år blir kunstverket utvidet og eventuelt omformet. Drivkraften var utfordringer ved å lage ny pynt, arrangere pynten på nye måter og hele tiden utvikle sitt lysende verk. Der vi i den tidligere nevnte gruppen kunne finne uttalelsen om å ikke gjøre som alle andre, finner vi her et mål om å skape noe som ingen har maken til eller kan overgå. Det viktige her er ikke antallet av pærer og figurer, selv om dette selvfølgelig også spiller en rolle når det gjelder strømkapasitet. Målsetningen er først og fremst å skape et omfattende kunstverk med tilstrekkelig mange elementer som utgjør en kraftfull, overdådig helhet. Lyskunstnerne i denne gruppen hadde som utgangspunkt en forestilling om at folk skulle bli forarget når de så det overdådige lysshowet, men etter bare to–tre år

med denne type julebelysning, var oppfattelsen blant mange av naboene at nå var også dette blitt en tradisjon, og det skapte forventninger om nytt lysverk hvert år.

Ut fra gruppeinndelingen og den måten de intervjuede personene definerer seg selv, kan vi konkludere med at det er en gjengs oppfattelse at den hvite julebelysningen representerer den "legitime" smak når det gjelder hvordan man pynter sitt uterom i mørketida. Det er tydelig denne type smak man bruker som utgangspunkt, og som man kommenterer via den julebelysningen man setter opp.

Julen som sjanger

Vår tese er at det gjelder andre regler for julen enn ellers i året for hva som estetisk sett er lov og hva som ikke er det når det gjelder dekorative kreasjoner. Når det gjelder julens forhold til tid, refererer den til "gamle dager", enten disse er religiøst eller hedensk betont. Stedsperspektivet er ofte ute på landet. Figurene som opptrer i dekorasjonene er på forskjellige måter knyttet til historier som omhandler temaet jul. Kristne, religiøse personer, dyr og personifiseringer som Jomfru Maria, Josef, dyrene i stallen og englene, samt gamle kristne symboler som stjerner, hjerter, lys og epler. Vi finner også hedenske eller verdslige personer og dyr, som den gamle nordiske nissen og de dyrene som tilhørte hans verden: Katten og musene. Den amerikanske julegavenissen med reinsdyr, slede og julegaver ses ofte, i tillegg til figurer som oppsto sammen med den borgerlige jul og juletreets inntog i hjemmene: Kremmerhus og sukkerstenger.

Julens sjanger gir folk lov til å leke, til å overdrive på det estetiske området hvor det ellers gjelder mer strenge regler. Det er en sjanger hvor det rene og klassiske møter det vulgære barokke i samme dekorasjon. Engler og stjerner blandes med nisser og

reinsdyr. Slik vi ser det, kan denne fremstillingen av julen som sjanger kanskje få noen til å tro at alt er lov når det gjelder julepynting. Men vår undersøkelse viser at det også innenfor denne sjangeren er smaksmessige normer for pynting.

Grensene for hva som er lov og ikke lov er selvfølgelig ikke lik hos alle. Eller kanskje man rettere kan si at man i utgangspunktet forholder seg til en tilnærmet felles oppfattelse av hva som er "tillatt" og "ikke tillatt", men man pynter med ulikt formål ut fra denne bevissthet? Det skal ikke forstås som at vi mener at alle synes de samme ting er pene. Det skal heller forstås som at det foreligger en felles oppfattelse av hva som er den legitime smaken, og at man så velger å være enig eller uenig i dette, ut fra bevissheten om hvor man ligger innenfor smaks skalaen. De elementene i tradisjonene som binder julen sammen som sjanger, slik de er beskrevet ovenfor, blir benyttet på forskjellige måter og med forskjellig motivasjon. Noen pynter ut fra forestillingen om hygge, andre pynter med humor og provokasjon som motivasjon. Ut fra vår undersøkelse kan det se ut som at man forholder seg til en tilnærmet felles oppfattelse av hva som er tillatt og ikke tillatt i julepyntens univers, og at vi i mørketida er vitne til en diskusjon av nettopp dette, med julebelysning som uttrykksmiddel.

Den private smaken i det offentlige rommet

Utendørs julebelysning er, som vist ovenfor, et fenomen hvor forskjellige typer mennesker utøver visuelle estetiske uttrykk, til glede for dem selv og andre. En konklusjon fra undersøkelsen er at gruppenes pyntemåter er preget av felles oppfattelse av regler for den estetiske utformingen, oppfattelse av orden og ulike former for definering av

seg, selv sett opp mot andres uttrykksmåter. Ser vi på gruppen som pynter med hvite lys, må den sies å tilhøre en klassisk smak hvor det rene, hvite og symmetriske er rådende. Man forholder seg til julens tid som "gamle dager" ved å oppfatte det hvite lyset som begrunnet i talglyset. Farger blir her ensbetydende med uorden i forhold til julens tid. De er uttrykk for noe moderne som ikke tilhører den gamle og tradisjonsrike julen. Her blir det selve bruddet med det man oppfatter som tradisjon som er avgjørende for hva man mener er pent eller stygt.

Gruppen som pynter med fargede lys og figurer forholder seg også til farger og figurer med utgangspunkt i tradisjon, som ifølge noen av informantene tilhører den "ekte julen". Flere i denne gruppen var opptatt av at det ikke skulle bli "for mye", samtidig som de ikke vil ha det "alle andre har". De uttrykker en bevissthet om en "rådende smak" og velger å avvike noe fra den uten at det blir for voldsomt.

Den lille gruppen med de tre fantastiske lysverkene fremhevet at blikkfanget i seg selv var et ønskelig trekk ved julebelysningen. Man er ikke så opptatt av å være tradisjonstro, men forventer å provosere betrakterne med sitt verk. Her kommer det tydelig til uttrykk hvilke forventninger lyskunstnerne har til publikums smak og tradisjonsoppfattelse, hvor dette blir utfordret.

I skjæringspunktet mellom smak og tradisjon

Innledningsvis nevnte vi at den lille gruppen av fantastiske lysverk tok mye plass i det offentlige rommet. Verkenes utgangspunkt er å flytte grenser via kreativiteten. Forventningene knyttet til publikum var at disse ville bli forarget over det lysende

brudd på tradisjonene og på den legitime smaken. De intervjuede lyskunstnerne innenfor denne kategorien uttrykte en overraskelse over at en stor del av publikum hurtig oppfattet deres verk positivt og etter hvert også som en tradisjon i nabolaget. Det ble dermed skapt nye forventninger til kommende års utøvelse av julebelysning, noe som igjen utfordret skaperne av verkene. På den måten blir pynteretorikken endret, ved at nye og ellers fremmede elementer går inn og blir tradisjon, og det stilles visse forventninger til hvordan belysningen blir utformet neste år. Vi får en endring hvor vi kan se en kumulativ effekt, der kunstneren utfordrer publikum, som igjen utfordrer kunstneren, og på den måten utvikler oppfattelsen av tradisjon. Det er ikke dermed sagt at hele publikum vil akseptere de ekstreme pynteuttrykkene som tradisjon, selv om de settes opp gjentagne ganger. En viktig faktor for at denne kumulative effekten av forandring skal kunne foregå, er nettopp at det innenfor feltet hvor smak og tradisjon råder, er en dominerende holdning som blir utfordret av et mindretall.

Vi mener at undersøkelsen viser en gryende endring når det gjelder å trekke inn de fremmede elementene som den ekstreme julebelysningen inneholder. Oppfattelsen av hva som er lov og ikke lov når det gjelder julen som sjanger, er i endring i retning av et bredere spekter av farger, figurer, mengde, lysshow, o.l. Anno 2005 ser vi et opprør mot den tradisjonelle hvite belysningen, et opprør som blir kommentert av øvrige belysningskunstnere, og som trolig vil føre flere ekstreme belysningsverk med seg de kommende år.